Volumele bibliotecii diplomatului umanist german Cristoph von Scheurl, păstrate la Biblioteca Națională Széchényi

Sára Sánta – Zsuzsanna Tóth

Cele două volume prezentate în continuare fac parte din fondul de Tipărituri Vechi al Bibliotecii Naționale Széchényi (OSZK). Volumul cu cota Inc. 631 ne-a atras atenția cu ocazia relevării legăturilor incunabulelor din OSZK, iar investigarea lui a fost completată cu celălalt volum din colecția lui Christoph von Scheurl (cota: Inc. 687). Considerăm că aceste două incunabule pot fi de interes nu doar datorită legăturii ci și datorită proprietarului (*foto 1-2*).

Primul proprietar al acestor volume, diplomatul și juristul de la Nürnberg, Christoph von Scheurl (1481-1542)[1] este cunoscut și ca scriitor datorită scrierilor sale în domeniul istoriei și al jurisdicției. S-a născut la Nürnberg ca fiu al lui Christoph (I.) Scheurl și Helena Tucher. A studiat la Heidelberg și Bologna, a pus bazele bibliotecii sale deja din timpul studiilor sale din Italia, așa cum dovedesc și cele două volume din prezentul studiu. Între 1507-1512 a activat ca profesor la Universitatea de la Wittenberg, respectiv ca diplomat al principelui-elector de Saxonia, Frederic al II-lea. În 1512 a fost numit consilier juridic (Ratskonsulent) al orașului Nürnberg, funcție pe care a împlinit-o până la moartea sa. Scheurl a purtat o corespondență vastă, printre partenerii săi corespondenți numărându-se marile personalități ale Reformei și nenumărați umaniști.

Este cel mai bine cunoscut pentru rolul său de mediator în disputa dintre Martin Luther și Johann Eck, din 1519. Bazele bibliotecii au fost puse în timpul studiilor din Italia, apoi biblioteca lui Scheurl s-a îmbogățit treptat, din vasta sa corespondență reiese că multe volume le-a dobândit în urma unor schimburi; pe lângă acestea, a întreținut o legătură strânsă cu marii negustori de cărți ai vremii, ca de exemplu Anton Koberger, dar printre prieteniile sale se număra și cea cu Albrecht Dürer.[2]

Cele două volume din colecțiile OSZK, care odinioară făceau parte din biblioteca lui Scheurl sunt demne de atenție din mai multe puncte de vedere. În primul rând trebuie menționate ex librisurile tipărite de pe oglinda primei și ultimei coperte ale volumelor. În ambele volume pe oglinda primei coperte este lipit un ex libris cu blazoane de 164 × 127 mm: în centru stă o figură feminină care în mâna dreaptă ține blazonul familiei Scheurl, iar în cea stângă blazonul familiei Tucher (*foto 3*). În volumul cu cota Inc. 687 gravurile sunt colorate de mână (*foto 4*).

Deasupra reprezentării apar următoarele două rânduri de text:

HIC SCHEURLINA SIMUL TUCHERINAQ(UE) SIGNA REFULGENT /
QUE DOCTOR GEMINI SCHEURLE PARENTIS HABES.[3]

Pe xilogravuri nu apar însemnări. În prealabil, literatura de specialitate atribuia ex librisul lui Albrecht Dürer, însă cercetările cele mai recente au arătat că această gravură laudă opera lui Lucas Cranach cel Bătrân. Datarea realizării ei se apreciază în intervalul dintre 1505-1511.[4] Ex librisurile în tehnica xilogravurii au fost foarte populare încă de la începuturile tipografiei, iar la începutul secolului al XVI-lea ele au ajuns la un nivel foarte ridicat mai ales în regiunile germane, întrucât și cei mai renumiți artiști ai vremii – Albrecht Dürer și Lucas Cranach sau de exemplu Jost Amman – s-au ocupat de realizarea acestora.

Pe oglinda copertelor din spate a fost lipit un alt ex libris al lui Scheurl: xilogravură colorată de mână (cu dimensiunile 230 × 141 mm). Și această gravură este fără însemnări și conform literaturii de specialitate și aceasta i se atribuie atelierului Lucas Cranach cel Bătrân[5] (*foto 5-6*).

În mod interesant, ambele volume au pe tranșe și două numere. În cazul volumului cu cota Inc. 631 pe tranșa verticală apare numărul 192, iar pe tranșa de la picior apare numărul 203 (*foto 7-8*), iar la volumul Inc. 687 pe tranșa verticală apare 167, iar pe tranșa de la picior apare cota 210 (*foto 9-10*). Pe baza literaturii de specialitate știm cu siguranță că aceste numere sunt cotele originale ale lui

1 Pentru prezentarea biografiei lui Scheurl ne-am bazat pe opera din 1972 a lui Graf.

2 Corespondența sa a fost publicată deja în sec. al XIX-lea, vezi Soden Knaake 1872.

3 Traducerea liberă a inscripției ar fi: Aici strălucesc blazoanele Scheurl și Tucher, pe care doctore Scheurl le-ai primit de la ambii tăi părinți.

4 O'Dell 2003. no. 358.

5 O'Dell 2003. no. 360.

Scheurl.[6] Numerele de pe tranșe ne confirmă și faptul presupus (așa cum vom arăta mai târziu în detaliu) că aceste cărți original erau păstrate pe raft în poziție culcată, iar apoi au fost ridicate în poziție verticală. În același timp, din cele două numerotări putem deduce și faptul că biblioteca a fost probabil reorganizată, și, conform noului sistem, volumele au primit cote noi.

Coligatul cu cota Inc. 631 cuprinde trei incunabule, care conțin operele a patru autori antici:

– ***Inc. 631 (1):*** Sallustius Crispus, Gaius: Opera. Comm. Laurentius Valla et Johannes Chrysostomus Soldus. Ed. Pomponius Laetus et Johannes Britannicus. [Venezia: Christophorus de Pensis, post 1495/96.]

– ***Inc. 631 (2):*** Justinus, M. Junianus: Epitome in Trogi Pompeji historias. – Florus, Lucius Annaeus: Epitomererum Romanarum. Ed. Philippus Beroaldus. Venezia: [Philippus Pincius], 8. Nov. 1497.

– ***Inc. 631 (3):*** Tacitus, C. Cornelius: Opera. Ed. Franciscus Puteolanus. Venezia: Philippus Pincius, pro Benedicto Fontana, 22. Mart. 1497.

Însemnarea de pe marginea superioară a paginii de titlu a primului incunabul dovedește că cel mai târziu în 1501 cele trei opere au fost legate împreună în același coligat (*foto 11*):

Iste liber est mei Christophori Scheurli Norimberg[ensis]. valet Salustius bon. 15 bon. et Iustinus et Florus 20, bon. et ligatura 8. Anno D[omi]ni 1501.[7]

Volumul cu cota Inc. 687 conține de asemenea opera unui autor antic: opera principală a lui Valerius Maximus: *Facta et dicta memorabilia*.[8] În cazul acestui volum putem de asemenea constata că legarea lui a fost comanditată de Scheurl în 1499, așa cum este dovedit de următoarea însemnare de mână de pe pagina de titlu (*foto 12*).

Iste Valerius est mei Christoferi Schewerli / Nurenb[ergensis]. valet bon. bono. 24. et ligatura / bon. 8. Anno D[omi]ni 1499.[9]

Pe baza tehnicii legăturile aparțin stilului renascentist italian. Acest tip de legătură are o însemnare deosebită pentru noi și datorită faptului că a servit drept model legăturilor renascentiste maghiare, astfel și corvinaelor.

Legătura pe jumătate piele a volumului Inc. 631 s-a realizat din piele de capră de culoare maro deschis. La realizarea decorațiunii presate în sec s-au folosit doar două instrumente, o filetă cu trei linii și o stampă cu un motiv în rețea (*foto 13*). Ornamentele copertelor din față și spate sunt identice și câmpurile dintre nervuri sunt ornate la fel cu rețele de romburi. Celălalt volum, incunabulul Inc. 687 a fost recopertat în secolul al XX-lea, probabil datorită degradărilor legăturii originale, astfel aspectul său s-a schimbat de tot. Observând însă mai atent, în afară de învelitoare, legătura a rămas aproape neatinsă, ba chiar la coperta posterioară între ainșlagul copertei și marginea ex librisului se pot vedea fragmentele pielii originale[10] (*foto14*), care se aseamănă izbitor cu legătura cealaltă. Marginea tăiată a fragmentului dovedește că și acest volum a avut original legătură pe jumătate piele. Pe baza altor detalii coincidente ale celor două volume se poate presupune că au fost realizate în același atelier la doar doi ani diferență.

Comparând caracteristicile celor două volume se poate urmări asemănarea tehnicii lor de legătorie: ambele au fost cusute pe trei nervuri de piele albă cu punct de înțepare.[11] Capetele libere ale nervurilor au fost fixate în adâncturile formate pe partea exterioară a scoarțelor de lemn. Pentru fixare au folosit câte un cui de fier, care a străpuns scoarțele, iar pe ex librisurile lipite în interiorul copertelor au apărut pete de rugină.

După coasere muchiile blocului de carte au fost tăiate în trei părți (tranșele), iar capetele cotorului au fost tăiate oblic (pentru mularea capitalbandului), cotorul a fost cașerat cu pergament scris (*foto15*)[12], apoi tranșele au fost colorate în galben. Pe fragmentul de pergament folosit la cașerare se poate citi un detaliu de text juridic italian, semnul de paragraf care apare lângă inițială este caracteristic comentariilor referitoare la textul principal.[13] Fragmentul de pergament întărește, de asemenea, originea italiană a legăturii (*foto 16*).

La tranșele de la cap și de la picior tăierea capătului de cotor este mai pronunțată la volumul Inc. 631. În această tăietură se mulează capitalbandul, la care capetele miezului de piele au fost fixate prin coasere până la punctul de înțepare (fitzpont), trecând prin ranforsarea de pergament cașerată (*foto 17*). Niciuna dintre volume nu prezintă cusătură decorativă la bază.

Scoarța ambelor volume a fost confecționată din lemn de fag, latura interioară fiind tăiată oblic de-a lungul muchiilor, latura exterioară având muchiile rotunjite, iar de-a lungul cotorului a fost tăiat într-un unghi abrupt pe întreaga secțiune transversală. Caracteristica acestor legături

6 Hueting1988.p. 49.

7 *Această carte îmi aparține, lui Christoph Scheurl din Nürnberg, prețul pt. Salustius 15 dinari de Bologna, pt. Iustinus și Florus câte 20-20 dinari, pt. legătură 8. În Anul Domnului 1501.* Mulțumim lui Edit Madas pentru ajutorul acordat în descifrarea însemnării.

8 Valerius Maximus, Gaius: Facta et dicta memorabilia. Comm. Oliverius Arzignanensis. Venezia: Bonetus Locatellus, pro Octaviano Scoto, pridie Kal. Mai. [30 April.] 1493.

9 Traducerea inscripției: *Acest Valerius îmi aparține, lui Christoph Scheurl din Nürnberg. Prețul este de 24 de dinar de Bologna, legătura 8 dinari. În Anul Domnului 1499.*

10 La reparațiile legăturii nu au îndepărtat ex librisurile, ci au îndoit pielea noii legături până la limita acestora. Pielea legăturii originale se întinde sub ex libris, de aceea pielea tăiată inexact se păstrează.

11 Fitzpont (punct de înțepătură) se numește locul unde ața de coasere trece dintr-un fascicol în celălalt.

12 Cașerarea se poate observa doar la volumul Inc. 631, la celălalt volum este acoperită de învelitoare.

13 Mulțumiri și pe această cale doamnei Edit Madas pentru identificare.

este dată de forma muchiilor, care, comparativ cu legăturile gotice, se alungesc și devin oblice, conferind astfel legăturilor un aspect schimbat, mai filigranat (*foto 18*).

Despre închizători avem informații doar din urmele lăsate, care corespund tipului renașterii italiene, conform căreia la sud de Alpi volumele se închideau către coperta din spate, iar închizătorile se fixau de scoarță în patru puncte (asemănător fotografiei 24).

Spre deosebire de obiceiul cunoscut nouă, locul curelelor s-a adâncit în coperta anterioară, nu doar în două puncte de-a lungul tranșei verticale, ci și la bază și la cap, astfel închizătorile fiind fixate pe coperta posterioară. Astfel se explică faptul că la coperta din spate neînvelită a volumului Inc. 631 se pot vedea slab urmele închizătorilor. Pe baza urmelor putem deduce că dintre formele variate ale cataramelor cu gheare (*foto 19*) s-a optat pentru cea trilobată (*foto 21-22*).

Caracteristica acestui tip de cleme este că piesa pereche cu cârlig de pe curea se agață în catarama de pe copertă formată ca un tub rulat, de aceea dedesubt, pe scoarță, nu se regăsește adâncitura pentru agățare (*foto 23*). Desenul slab vizibil în urma clemei este forma trilobată tipică pentru acest tip de cleme, ale căror analogii se pot regăsi și pe corvinaele legate în catifea și pe una din legăturile italiene renascentiste (*foto 24*). O caracteristică a clemelor tip gheară este faptul că indiferent de formele de pe scoarță, piesele pereche fixate pe curele sau panglici sunt mereu de formă dreptunghiulară. În cazul nostru, aceste elemente pereche au dispărut fără urmă de pe ambele volume (*foto 20*).

Pe învelitoarea celuilalt incunabul investigat se regăsesc doar urmele adâncite abia vizibile ale cuielor de fixare așezate într-o formă triunghiulară, așezare care susține ipoteza formei trilobate (*foto 25*).

Pe baza însemnărilor și a urmelor de pe copertă, probabil, se poate reconstrui soarta volumelor. Scheurl a achiziționat aceste cărți, probabil, încă pe vremea călătoriilor sale de studiu în Italia, lucru sugerat de locul editării lor la Veneția. Probabil, la acel moment, aceste tipărituri nu aveau încă legăturile descrise mai sus, ele fie erau în coli nelegate, fie cusute temporar. Însemnările provenind de la aceeași mână sugerează că el le-a folosit intens și în această stare. Acest lucru este dovedit și de faptul că la realizarea legăturilor vizibile astăzi, la tăierea de jur împrejur a blocurilor de carte, aceste însemnări au fost parțial ciuntite, respectiv, datorită legăturii ulterioare mai strânse, însemnările de pe marginile interioare ale oglinzii de text nu ar fi putut fi notate (*foto 26-27*).

Pe baza tipului de legătură putem presupune că Scheurl a comandat legarea lor încă în timpul șederii sale în Italia. Nu putem afla dacă el și-a ordonat biblioteca înainte sau după întoarcerea sa acasă, dar putem observa că pe ambele volume cotele sunt notate în același mod și cu același scris, la baza volumelor. La acel moment, probabil, nu a avut loc încă transformarea volumelor. Deducând din poziționarea scrisului, volumele erau încă păstrate așezate pe raft pe coperta lor din spate cu bazele blocului de carte orientate către cititor. Această ipoteză este susținută și de faptul că la legăturile renașterii italiene închizătoarele de la baza cărților ar fi împiedicat sau măcar ar fi îngreunat păstrarea lor în poziție verticală. În acea vreme, păstrarea cărților în poziție culcată era general răspândită. Era, de asemenea, obișnuită notarea titlului pe șniturile blocului de carte, lipirea lor pe cotor s-a răspândit abia în perioada următoare, cu legăturile baroce.

Mai târziu, cu certitudine după întoarcerea sa, Scheurl a transformat volumele, probabil, conform celorlalte cărți din biblioteca sa, posibil cu scopul unei mânuiri mai ușoare.[14] De asemenea, doar o presupunere este și ipoteza că ar fi schimbat închizătorile odată cu a doua ordonare a colecției sale. Deoarece volumele aveau legătură pe jumătate piele, schimbarea închizătorilor nu necesita intervenții majore, ceea ce nu se putea spune dacă era vorba de legături de piele întregi. În cazul acesta urmele de fixare ale curelelor au fost acoperite cu plăcuțe de lemn (*foto 28-29*), iar pe coperta posterioară s-a realizat în mod asemănător locul pentru curele, dar numai pe tranșa verticală pentru două perechi de catarame. Nu au reutilizat nici clemele, întrucât la nord de Alpi nu se practica nici tipul cu gheare, nici închiderea în patru puncte pe coperta posterioară, de aceea volumele au primit încuietoare de tip trilobat.[15]

Probabil că acesta este momentul în care cărțile au primit și cotele noi, după așezarea verticală pe rafturi, astfel noile cote au fost inscripționate pe șnitul vertical, cu baza literelor către baza volumului. Probabil în timpul notării uneia din inscripții blocul de carte s-a deschis accidental (aparent de două ori) și penița a stropit cu cerneală interiorul filelor (*foto 30*).

După moartea lui Scheurl, biblioteca sa s-a răsfirat, astfel încât volumele colecției sale apar în diferitele biblioteci mari ale lumii. În lipsa însemnărilor, o bună vreme nu se poate urmări calea celor două volume prezentate. Următoarea informație provine din secolul al XIX-lea, legat de colecția lui Jankovich Miklós, care a notat pe ex librisurile lui Scheurl (*foto 3-4*). Incunabulele au ajuns în colecțiile Bibliotecii Naționale Széchényi din cadrul Muzeului Național în 1833, fie prin cumpărarea colecției lui Jankovich de la el însuși, fie prin cumpărare de la succesorii săi, după moartea acestuia.

Fotografiile și desenele au fost realizate de Zsuzsanna Tóth.

---

14 Această inversare a închiderii nu este caz singular, de ex. la volumul cu cota Ö.K.9.a.b. al Bibliotecii Diecezei de la Győr, au inversat sensul închiderii unei legături asemănătoare de stil renașcentist italian (Veneția, 1491) folosind clemele originale.

15 Clemele trilobate s-au păstrat doar pe copertele anterioare, cele de pe curele s-au pierdut împreună cu curelele.

BIBLIOGRAFIE

GRAF, Wilhelm (1972): Doktor Christoph Scheurl von Nürnberg. Leipzig, B. G. Teubner.

HUETING, Gail P. (1988): A Book from the Library of Chrisptoph Scheurl (1481-1542). In: The Courier, Syracuse University LibraryAssociates, 23.1. pp. 49-56.

O'DELL, Ilse (2003): Deutsche und Österreichische Exlibris 1500-1599 im Britischen Museum. London, British Museum Press.

SODEN, Franz Frhr. von – KNAAKE, J. K. F. Hrsg. (1872): Christopf Scheurl's Briefbuch: ein Bertrag zur Geschichte der Reformation und ihrer Zeit. 1-2. Potsdam, Gropius.

Dr. Sára Sánta PhD
Bibliotecar cărți vechi
Tel: +36-20-203-6109
E-mail: ssaranora@gmail.com

Zsuzsanna Tóth
Artist restaurator lemn și mobilier
Restaurator carte și hârtie
Tel: +36-30-479-0686
E- mail: toth.zsuzsanna@oszk.hu

LISTA FOTOGRAFILOR

Foto 1. OSZK Inc. 631
Foto 2. OSZK Inc. 687
Foto 3. Xilogravura de pe prima copertă a volumului Inc. 631
Foto 4. Ex librisul de pe forzațul volumului cu cota Inc. 687
Foto 5. Ex librisul lipit pe coperta posterioară a volumului cu cota Inc. 631
Foto 6. Exlibrisul de pe coperta posterioară a volumului cu cota Inc. 687
Foto 7. Cota 192 pe tranșa verticală a volumului Inc. 631
Foto 8. Cota 203 pe tranșa de la picior a volumului 631
Foto 9. Cota notată pe tranșa de la picior a volumului Inc. 687
Foto 10. Pe tranșa verticală a volumului Inc. 687 a fost notat numărul 167
Foto 11. Însemnare pe pagina de titlu a volumului Inc. 631
Foto 12. Însemnare pe pagina de titlu a volumului Inc. 687
Foto 13. Ornamentul în timbru sec al volumului (Inc. 631)
Foto 14. Între ainșlag și marginea ex librisului se poate observa fragmentul pielii originale de culoare maro-roșcat (Inc. 687)
Foto15. Cotorul cașerat cu un fragment de pergament reutilizat (Inc. 631)
Foto 16. Mânjirea culorii galbene a muchiei dincolo de marginea filei (Inc. 687)
Foto 17. Paralel cu capitalbandul se poate observa tăierea oblică a colțurilor cotorului (Inc. 631)
Foto 18. Tăierea oblică a muchiei interioare a scoarțelor de lemn le-a conferit copertelor un aspect mai filigranat (Inc. 631)
Foto 19. Formele variate ale tipului de închizători cu gheare, dintre care poate aceasta este forma trilobată cea mai frecventă.
Foto 20. Piesele pereche cu forme simple fixate pe curele sau panglici
Foto 21. Desenul presat în lemn, abia vizibil al clemei trilobate din zona de bază a copertei din spate (Inc. 631)
Foto 22. Urmele de lângă tranșa verticală a copertei din spate formate în urma fixării ulterioare a curelelor (Inc. 631)
Foto 23. Închiderea caracteristică acestui tip de catarame. O altă caracteristică ce se poate observa în imagine este faptul că aceste catarame se puteau fixa nu doar pe cureluşe de piele ci și pe panglici textile
Foto 24. Catarame cu închidere în patru puncte și formă trilobată corespunzătoare volumelor prezentate în studiu se regăsesc și la corvina în legătura italiană renascentistă din colecția OSZK (Cod. Lat. 433)
Foto 25. În zona de la baza copertei din spate fixarea clemei a lăsat urme formând o grupare de trei adâncituri
Foto 26. Însemnările marginale au suferit ciuntiri în urma tăierii de jur împrejur a blocului de carte după coasere
Foto 27. Datorită legăturii strânse, însemnările marginale din interiorul oglinzii de text puteau fi notate abia înainte de coasere
Foto 28. La întoarcerea închiderii volumelor, locul curelelor a fost acoperit și deasupra s-au fixat clemele (Inc. 631)
Foto 29. Pe legătura de piele se poate vedea bombat urma unei "reparații" asemănătoare celuilalt volum. (Inc. 687)
Foto 30. Petele de cerneală au ajuns pe file, probabil, odată cu realizarea inscripțiilor de pe șnit (Inc. 687)

Traducere: Krisztina Márton